

УДК 314.335.044

Ліхоносова Г.С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри оподаткування і соціальної економіки

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

СТУПЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

У статті наведено авторське бачення проблем демографічної складової податкової безпеки. Виявлено фактори, що сприяють соціально-демографічному розвитку країни. Показано реальні показники соціально-демографічної спрямованості формування бюджету України. Виявлено залежність впровадження інструментів податкового регулювання та ефективності соціально-економічної політики України. Проаналізовано показники виконання бюджету та частку податку з доходів фізичних осіб у Зведеному бюджеті України.

Ключові слова: формування бюджету, принцип соціальної спрямованості, демографічні показники, податкове регулювання, відтворення, людський капітал, розвиток населення.

Лихоносова А.С. СТЕПЕНЬ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ БЮДЖЕТА УКРАИНЫ

В статье приведено авторское видение проблем демографической составляющей налоговой безопасности. Выявлены факторы, способствующие социально-демографическому развитию страны. Показаны реальные показатели социально-демографической направленности формирования бюджета Украины. Выявлена зависимость внедрения инструментов налогового регулирования и эффективности социально-экономической политики Украины. Проанализированы показатели выполнения бюджета и часть налога с доходов физических лиц в сводном бюджете Украины.

Ключевые слова: формирование бюджета, принцип социальной направленности, демографические показатели, налоговое регулирование, воспроизводство, человеческий капитал, развитие населения.

Likhonosova G.S. DEGREE SOCIO-DEMOGRAPHIC ORIENTATION OF UKRAINE'S BUDGET

The article presents the author's vision of the demographic component of the tax problems of security. The factors contributing to the socio-demographic development of the country. Displaying the real indicators of socio-demographic orientation of the budget of Ukraine. The dependence of the implementation tools of tax regulation and efficiency of social and economic policy of Ukraine. Indexes of budget execution and part of the tax on personal income in the consolidated budget of Ukraine.

Keywords: budget formulation, the principle of social orientation, demographics, tax regulation, reproduction, human capital, the development of the population.

Постановка проблеми. Забезпечення гідного рівня життя та вільного розвитку людини – прямий обов'язок кожної держави, яка має за мету подальший прискорений темп зростання. Для наповнення змісту цього поняття необхідною є щоденна життєдіяльність кожної людини, з якої складається загальний рівень соціально-орієнтованої держави.

Соціально-економічна сфера є пріоритетним чинником серед тих, що впливають на рівень життя людини, а, отже, її фінансування має носити пріоритетний характер, чого і дотримується більшість демократичних країн світу. При формуванні Державного бюджету основною задачею є його збалансованість, тобто покриття державних витрат державними прибутками, а в ідеалі – формування надлишку коштів, які можна спрямувати на додаткові програми державного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями дослідження соціально-демографічних проблем наразі займається досить значна низка вітчизняних вчених, серед них Грішнова Е., Забута Н., Зобко Н., Лібанова Е., Мельник С., Шаповалова Т. та ін. Пошуками конкретних податкових інструментів безпосереднього впливу на процеси народжуваності та соціально-економічні показники займаються Герасименко П., Десятнюк О., Калінеску Т., Свєрдан М., Чуприна Н. та інші. Але проблемам визначення ступеня соціально-демографічної спрямованості бюджету України та ролі демографічної складової в податковій безпеці ще й досі приділено недостатню увагу для її розв'язання на державному рівні.

Постановка завдання. Виходячи з цього, метою статті є виявлення ступеня соціально-демографічної спрямованості бюджету України та запропонування заходів щодо обґрунтування необхідності соціалізації державних видатків.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням вітчизняних дослідників [1, с. 79], стану збалансованості державного бюджету, тобто покриття всіх державних видатків державними доходами, можна досягти двома принаймні шляхами: зменшення розміру державних витрат або збільшення розміру державних доходів.

Державні витрати структурно можна систематизувати так [2, с. 101]:

- Витрати на соціальні послуги (в т. ч. на демографічний розвиток).
- Витрати на господарське споживання.
- Витрати на озброєння і матеріальне забезпечення зовнішньої політики.
- Витрати адміністративно-управлінські.
- Платежі за державним боргом.

Перше місце в бюджетних витратах займають соціальні статті [3, с. 48]: соціальні виплати, освіта, охорона здоров'я та ін. У ньому виявляється головний напрямок бюджетної політики, як і всієї державної економічної політики в цілому, – стабілізація, зміцнення і пристосування існуючого соціально-економічного ладу до розумів, що змінюються. Ці витрати покликані зм'якшити диференціацію соціальних груп, неминуче властиву ринковому господарству.

Кон'юнктурним цілям бюджетного регулювання служать витрати по внутрішньому державному боргу (наприклад, дострокове погашення частини боргу), розміри витрат на кредити і субсидії приватним і державним підприємствам, сільському господарству, на створення і удосконалення об'єктів інфраструктури, на закупівлю озброєння і військове будівництво. Таким чином, держава намагається задовольнити вимоги різноманітних соціальних груп, зменшити соціальну напруженість у товаристві.

Важливо відзначити, що структура державного бюджету робить регулюючий вплив на розміри попиту і пропозиції, а також на галузеву і регіональну структуру економіки, національну конкурентоздатність на світових ринках, підприємництво на внутрішньому ринку.

Структуру державних доходів можна систематизувати [3, с. 52]:

1. Податки (у тому числі акцизи та мита).

2. Податкові надходження: прибутки від державної власності, державної торгівлі.

3. Внески в державні фонди соціального страхування.

Безумовно, головною статтею бюджетних доходів є податки. В Україні в дохідній частині Державного бюджету податкові надходження за 2010 р. від ПДВ становили 93278732,2 тис. грн., а від податку на прибуток надійшло 40,1 млрд. грн., від акцизного збору (з вироблених в Україні товарів та із ввезених на територію України) – приблизно 28 млрд грн. [4]. Необхідно підкреслити тенденцію щодо скорочення надходжень від податків на доходи, податків на прибуток (–1959261,8 тис. грн. у порівнянні з 2008 р.), податку на прибуток підприємств (–5349873,5 тис. грн. у порівнянні з 2008 р.), це свідчить про невіддале подолання фінансово-економічної кризи і недосконалість впровадження заходів для розвитку підприємництва.

У минулому й у даний час податки в основному виконували фіскальну функцію. Проте в плані останніх десятиліть помітний розвиток отримали соціальна і регулююча функції. За допомогою податків держава намагається зменшити соціальну напруженість у підприємстві, і тим самим запобігти соціальному вибуху та демографічній кризі в країні. Це досягається гнучкою податковою політикою, наданням усіляких податкових пільг: пільги багатодітним сім'ям, переселенцям через межу на свою історичну батьківщину, студентам і особам збільшуючи свою кваліфікацію. Часто податкові пільги даються дрібним і середнім підприємцям, особливо вперше починаюча самостійна справа, ферма, але ці податкові пільги носять не тільки соціальний, але і регулюючий характер.

Проаналізуємо, наскільки вагомими є надходження до Зведеного бюджету України податку з доходів фізичних осіб протягом останнього десятиліття. Незважаючи на коливання податкових ставок, Зведений бюджет постійно отримував все більші суми надходжень, при чому частка цього виду податку у ВВП протягом цього десятиліття залишалася досить стабільною – від 3,8% у 2006 р. до 4,9% у 2009 р. (табл. 1) [6, с. 6].

Отже, чітко відстежується тенденція протягом останнього десятиліття, і, зокрема, із 2004 р. як стратегічний напрямок приймалося за основу оптимально поєднати надходження до держави та залишити значну частку доходу населенню для задоволення особистих потреб.

Регулююча функція податків також широко використовується державою. Глобальне зниження податків веде до збільшення чистих прибутків, посилення стимулу підприємництва, росту капіталовкладень, попиту, зайнятості, пожвавлення господарської кон'юнктури, підвищення податків – звичайний засіб боротьби з перегрівом кон'юнктури. Змінюючи податкові ставки на прибуток, держава може підсилити або зменшити додаткові стимули для капіталовкладень, а маневруючи рівнем непрямих податків – впливати на фонд споживання в цілому, на рівень цін, на підприємництво.

Видатки з державного бюджету України [8, с. 24] – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів держави і його використання за цільовим призначенням. Значна кількість певних видів бюджетних видатків обумовлена низкою факторів: природою і функціями держави, рівнем соціально-економічного розвитку країни, адміністративно-територіальним устроєм держави, формами надання бюджетних коштів тощо. Поєднання цих факторів породжує систему видатків державного бюджету України.

У зв'язку з переходом економіки України на ринкові засади господарювання у бюджеті держави з'явилися нові напрямки спрямування коштів централізованого фонду, яких не було за умов командно-адміністративної системи. Так, низку видатків перекладено на позабюджетні, соціальні та економічні фонди у державному бюджеті України та місцевих бюджетах. Знайшли також відображення нові напрямки витрачання і бюджетних коштів, а саме – соціальний захист населення, надання бюджетних позик, зовнішньополітична та зовнішньоекономічна діяльність, національна оборона, обслуговування державного зовнішнього боргу, національна космічна програма тощо.

Видатки бюджету поділяються на певні види, які можуть характеризуватись якісно та кількісно [9, с. 45]. Якісна ознака видатків характеризує їхнє суспільне призначення, а кількісна – загальний обсяг. Ці дві ознаки можуть бути у протиріччі. Так, наприклад, потреби держави, що визначаються якісною ознакою, часто перевищують кількісну, тобто суму видатків, яка потрібна для задоволення відповідних потреб держави. Це призводить до негативних наслідків, а саме – до недофінансування видатків, передбачених законом про державний бюджет, зростання зовнішнього та внутрішнього боргу, дефіциту бюджету та інфляції.

Під час кризи фінансові можливості держави обмежені [9, с. 45], тому потреби суспільства не відповідають обсягам наданих коштів. Видатки бюджету у повному та всебічному обсязі характеризуються тим, яку вони відіграють роль і яке місце посідають у процесах суспільного відтворення, яке їх соціальне призначення.

Співвідношення видатків між окремими групами визначається спрямованістю бюджетної політики.

Таблиця 1

Частка податку з доходів фізичних осіб у Зведеному бюджеті, ВВП України

Податок з доходів фізичних осіб	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Зібрано до бюджету, млрд грн.	10,82	13,21	17,32	45,89	44,48	45,32
Частка в доходах бюджету, %	17,5	14,4	12,9	15,4	16,3	16,1
Частка у податкових надходженнях до бюджету, %	23,8	20,9	17,7	20,2	21,4	24,8
Частка у ВВП, %	4,8	3,8	3,9	4,8	4,9	4,2

Джерело: узагальнено автором на підставі [6, с. 6-7]

Останніми роками найбільша частка видатків припадає на соціально-культурні заходи та соціальний захист населення. Це викликано кризою в економіці та необхідністю соціального захисту громадян з великим рівнем доходів.

Державний бюджет України – це головний фінансовий план країни, який віддзеркалює суспільно-економічний стан у державі [10, с. 105]. Економічна нестабільність і спад виробництва негативно впливають на формування доходів та фінансування видатків бюджету. Бюджет, його дохідна частина прямо пов'язані із Державною програмою соціально-економічного розвитку України на поточний фінансовий рік. І навпаки, виконання зазначеної програми залежить від її фінансового забезпечення. У цьому напрямку Державний бюджет виступає основою фінансування загальнодержавних програм та сприяє їх виконанню. Державна програма соціально-економічного розвитку України і Державний бюджет України мають своє особливе місце, роль і призначення в системі суспільно-економічних відносин.

На існування позитивних наслідків податкової реформи в частині наповнення державного бюджету вказують такі дані: протягом останніх трьох років обсяги податкових надходжень продовжують зростати (табл. 2). Аналізуючи показники наповнення бюджету за 2011-2013 рр., можемо констатувати, що перше з вищезазначених завдань податкової реформи досить успішно виконується.

На тлі помірної інфляції (за останні 2 роки), а також порівняно стриманих показниках зростання економіки (що є двома головними чинниками зростання доходів бюджету) з 2011 р. по 2013 р. спостерігається приріст податкових надходжень до держбюджету: за 2011 р. у розмірі 134,4% (у порівнянні з попереднім роком), за 2012 р. – 8,9%, за 9 місяців 2013 р. (у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року) – на 3,9% [5].

Бюджет 2014 року орієнтований на визначену систему цінностей щодо соціально-економічного розвитку – зростання рівня життя громадян та створення сприятливих умов для ведення бізнесу.

Соціальна складова Державного бюджету на 2014 рік: Президентом України та Урядом і надалі проводиться пріоритетна політика соціального розвитку країни. У 2013 році вдалося забезпечити підвищення соціальних стандартів та збільшення заробітної плати, у січні-жовтні 2013 року середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника зросла на 8,2% до 3232 грн. порівняно із січнем-жовтнем 2012 року, реальна – на 8,7%.

З'ясуємо інший бік проблеми – наскільки рівень оподаткування, який склався в Україні, впливає на

народжуваність. Необхідно зазначити, що таке поєднання проблеми має опосередковане значення, тому що на рівень народжуваності впливають більш вагомі чинники ментального, психологічного, стимулюючого змісту. Проте певну закономірність можна відстежити, тому що вилучені із доходу сім'ї 15% або 17% доходу є досить значущими сумами, беручи до уваги той факт, що середній клас в Україні ще не сформувався, і близько 70% сімей відчують значні фінансові труднощі при оплаті відповідних товарів та послуг [7, с. 11].

У демографії використовують цілу низку показників, які характеризують процеси народження. Основні з них такі [7, с. 11]:

1. Загальний приріст населення

$$P_{\text{пр}} = P_i - P_o, \quad (1)$$

де P_i , P_o – чисельність населення на початок та кінець періоду, осіб.

2. Природний приріст населення:

$$EN = N - M, \quad (2)$$

де: N – кількість народжених, осіб, M – кількість померлих, осіб.

3. Коефіцієнт народжуваності:

$$n = N_x / P_x, \quad (3)$$

де: N_x – кількість народжених, осіб; P_x – середня чисельність населення за рік, осіб.

4. Коефіцієнт смертності:

$$M = M_x / P_x, \quad (4)$$

де: M_x – кількість смертей за рік, осіб.

5. Спеціальний коефіцієнт народжуваності:

$$F = (N / W_{15-49}) * 1000, \quad (5)$$

де: W_{15-49} – середня чисельність населення в репродуктивному віці.

6. Коефіцієнт інтенсивності народжень:

$$I = N_x / W_x, \quad (6)$$

де: N_x – кількість народжень у жінок віку x ; W_x – їх середня чисельність.

На практиці найчастіше з врахуванням специфіки дослідження використовується загальний коефіцієнт у розрахунку на 1000 осіб. У табл. 3 наведено показники народження та смертності разом із суміжними показниками за останнє десятиліття.

Отже, як свідчать дані таблиці, ситуація досить нерівномірна – при тенденції природного зменшення населення протягом 2007-2012 рр. спостерігалася значна смертність, при динамічному збільшенні народжуваності протягом десятиліття у 2010 р. намітилася тенденція до зменшення народжуваності.

Стосовно зіставлення абсолютних показників рівня оподаткування доходів фізичних осіб і народжу-

Таблиця 2

Показники виконання загального бюджету України за 2011-2013 рр., млрд грн.

Показник	2011 р.	Δ за 2010 – 2011 рр.	2012 р.	Δ за 2011 – 2012 рр.	2013 р.	Δ за 2012 – 2013 рр.
Усього доходів	265,8	134,4	289,6	108,9	216,7	103,9
Податок на прибуток підприємств	54,7	147,0	54,0	98,7	42,2	107,7
Податок на додану вартість	126,5	174,8	37,0	108,2	136,0	100,4
Відшкодування ПДВ	75,2	7,1	82,3	7,1	95,6	121,8
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	21,7	113,1	23,3	107,7	19,1	108,7
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	1,3	153,3	1,5	121,0	1,7	123,0
Ввізне мито	8,7	127,2	10,6	127,5	8,2	104,9

Джерело: узагальнено автором на підставі [4]

Таблиця 3

Основні демографічні показники України за 2007-2012 рр.

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Чисельність наявного населення, млн осіб	48,9	48,0	47,3	46,6	46,1	45,8
Загальні коефіцієнти розрахунку на 1000 осіб:						
Смертності	15,8	15,7	16,1	16,3	16,4	15,2
Народжуваності	7,9	8,1	9,0	9,9	11,1	10,8
Природне зменшення	-7,6	-7,6	-7,1	-6,4	-5,3	-4,4
Середня тривалість життя в Україні, років (обидві статі)	67,6	67,7	67,6	67,9	68,0	70,2

Джерело: узагальнено автором на підставі [5]

ваності, то апіорі намітилася негативна тенденція: при незначному збільшенні рівнів оподаткування – від 15% до введення в дію Податкового кодексу і до 15% і 17% після введення рівень народжуваності почав зменшуватися. Так, у 2011 р. він становив 10,7, хоча за 8 місяців 2012 р. знову спостерігається динаміка до збільшення – 11,4.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансові показники та принципи, закладені у бюджетну політику 2014 року, дозволять підтримати внутрішнє виробництво, стимулювати національну економіку та підвищити її конкурентоспроможність, сприятимуть розбудові інфраструктури, появі нових робочих місць, забезпечити зростання заробітних плат працівникам бюджетної сфери та соціальну підтримку населення і сприятимуть підвищенню рівня життя громадян України, соціально-демографічному розвитку держави на мінімальному рівні. В цілому проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Народжуваність в Україні є загальнодержавною проблемою, і для її вирішення розроблено Стратегію демографічного розвитку, розраховану до 2015 р., але додатково необхідно реалізувати заходи як на державному, так і на регіональному рівні щодо створення сприйнятливих умов для зростання народжуваності.

2. Динаміка народжуваності в Україні за останнє десятиліття розвивалась хвилюподібно – від збільшення протягом 2000-2008 рр. до зменшення протягом 2010 р. і поступового збільшення в 2012 р.

3. Податковий тягар на сім'ї, які мають або планують мати дітей порівняно з іншими країнами, є незначним, проте необхідно також враховувати інфляційні процеси та низький рівень доходів більшості українських сімей.

4. Суттєвого впливу рівня оподаткування сімей в Україні на народжуваність не відзначено.

Отже, в Державному бюджеті України на 2014 рік не врахована потреба в коштах для забезпечення на-

лежного рівня соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення – сімей з дітьми, малозабезпечених родин, інвалідів, пенсіонерів та інших. Завдяки стимулюючим заходам та прогресивним реформам, спрямованим на економічне відновлення, у 2014 році буде сконцентровано та спрямовано фінансовий ресурс на підвищення доходів населення, але за сьогоднішніх умов розвиток соціальної складової демографічних процесів є сумнівним.

Беручи до уваги перманентну актуальність цієї двоєдиної проблеми – оподаткування фізичних осіб та народжуваність, доцільно продовжувати наукові пошуки в цьому напрямку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Забута Н. Регулювання зайнятості населення: теорія і заручений досвід / Н. Забута // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2013. – № 5. – С. 76-82.
2. Зобко Н. М. Демографічні проблеми людства / Н. М. Зобко. – К., 2001. – 543 с.
3. Борисов В.А. Демография / В.А. Борисов. – М.: Издательский дом NOTABENE, 2011. – 272 с.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
6. Чуприна А. Оподаткування доходів фізичних осіб: міжнародний досвід / А. Чуприна // Вісник податкової служби України: інформац.-аналіт. журнал. – 2011. – № 10. – С. 6-8.
7. Герасименко П. Податок на доходи фізичних осіб: українські парадокси та світовий досвід / П. Герасименко // Економіст. – 2013. – № 7. – С. 8-13.
8. Калінеску Т.В. Символи оподаткування людської економіки / Т.В. Калінеску // Часопис наукових реформ. Наук.-виробн. журнал. – 2012. – № 2(6). – С. 24-28.
9. Свердан М.М. Податкова політика держави та її вплив на економічне зростання суспільства: теоретичні засади реалізації / М.М. Свердан // Менеджмент. – 2010. – № 13. – С. 45-56.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.